

UDK. 303, 303.7, 303.73, 303.732, 303.732.3

Gulbanbegim JAMOLOVA,
Iqtisodiyot va Pedagogika universiteti NTM dotsenti v.b
E-mail: gulbanbegimjamolova@gmail.com

Shaxrisabz davlat pedagogika universiteti professori P.Jalolova taqrizi asosida

TALABALARDA MILLIY IDENTIKLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya

Zamonaviy ilm-fanda iqtidor konsepsiyasini yaratish sohasidagi ilmiy-nazariy tadqiqot natijalari amaliy psixologik hamda pedagogik izlanishlar shu bilan birga zamonaviy ta'lim amaliyotida keng foydalanilmoqda. Talabalarda iqtidorning rivojlanganligini tashxis etishning diagnostik vositalarini ishlab chiqishga doir qator tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Pedagogika, ta'lim amaliyotida taklif etilgan nazariy modellarga tayanib, turli yosh davrlarida iqtidorni rivojlantirishning qonuniyatlarini aniqlashtirish, mazmuni, tashkiliy shakl, metod hamda vositalarini yaratish bo'yicha davlatimizda qator ilmiy izlanishlar amalga oshirilmoqda. Maqsadimiz o'quv-tarbiya jarayonida talabalarning iqtidorini rivojlantirish mazmuni, tashkiliy shakl, metod hamda vositalarini tavsiflashdan iborat.

Kalit so'zlar: Shakl, metod, tavsif, vosita, intellekt, psixologik muammolar, qobiliyat, fikr, daraja.

IMPROVING THE PEDAGOGICAL MECHANISM OF NATIONAL IDENTITY DEVELOPMENT IN STUDENTS

Annotation

Modern educational practice heavily draws on the findings of practical psychological and pedagogical research, as well as scientific and theoretical study pertaining to the development of the notion of talent in modern science. Research is underway to create diagnostic instruments for evaluating pupils' talent development. In our nation, a number of scientific studies are being carried out based on theoretical models put out in pedagogy and educational practice to ascertain the patterns of talent development at various age periods, the creation of content, organizational forms, methods, and instruments. Our objective is to provide an overview of the methods, techniques, material, and organizational structure used in the educational process to foster students' talents.

Key words: Form, method, description, tool, intelligence, psychological problems, abilities, thought, degree.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ У СТУДЕНТОВ

Аннотация

Результаты научно-теоретических исследований в области создания концепции таланта в современной науке, а также практических психологических и педагогических исследований широко используются в современной образовательной практике. Проводится серия исследований для разработки диагностических инструментов оценки развития талантов у студентов. На основе теоретических моделей, предложенных в педагогике и образовательной практике, в нашей стране проводятся ряд научных исследований для определения закономерностей развития талантов в разные возрастные периоды, создания содержания, организационных форм, методов и инструментов. Наша цель — описать содержание, организационную форму, метод и средства развития талантов студентов в образовательном процессе.

Ключевые слова: Форма, метод, описание, инструмент, интеллект, психологические проблемы, способности, мысль, степень.

Kirish. «Intellekt» lotin tilidan olingan bo'lib, aql, idrok, zehn ma'nolarini anglatadi. Intellekt insonning bilish qobiliyati, mustaqil mantiqiy fikrlash, anglash, ijodiy tafakkur qilish salohiyatini belgilaydi. U ma'naviyatga yaqin bo'lib, insonning ruxiy-hissiy tuyg'usi, bilish qobiliyati va aql-zakovati, aqliy yetukligi va yuksaklikka intilishi bilan uyg'ulashadi.

Bundan tashqari iqtidorli talabalarni o'qitish hamda ulardagi mavjud iqtidorni takomillashtirish metodikasini yaratishda, ta'lim berish turlarini, har bir o'quv fanining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish kerak

Asosiy qism. Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash, o'qitish, tarbiyalash hamda ularning intellektual qobiliyatlarini yanada takomillashtirish borasida ilmiy tadqiqotchilar tomonidan ma'lum doirada ilmiy-nazariy, amaliy natijalar olinmoqda. Biroq, bunday talabalar bilan ishlash jarayonida iqtidor

turlarining rang-barangligi, bir-biriga zid yondashuvlar, tamoyillar va qonuniyatlar, shuningdek iqtidorli talabalar bilan ishlovchi maxsus tayyorgarlikga ega mutaxassislarining yetishmasligi bilan bog'liq bo'lgan bir qancha pedagogik va psixologik muammolar haligacha to'liq o'zining pedagogik yechimini topmagan[1].

Psixologik nuqtai-nazardan olib qaraganda iqtidor – bu anglash, bilish, his-hayajon, jo'shqinlik, ma'suliyatlilik iroda, serg'ayratlilik kabi ruhiy holat va jismoniy munosabatlar hamda ular bilan o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan qobiliyatlar majmuasidir. Shu bilan birga iqtidor turli ko'rinishlarga ega bo'lib, u bir shaxsni yoshiga ko'ra ikkinchisidan ajratuvchi har xil qobiliyatlar orqali aniqlanadi. Iqtidor xususiyatlariga qarab quyidagi shartli belgilar bilan farqlanadi [3]:

namoyon bo'lish tezligiga qarab – iqtidorli, ilm-fanga chanqoqlik, o'ta iqtidorli, yuqori iqtidorli;

ruhiy rivojlanishining tezligiga qarab – yoshiga monand iqtidor yoki yoshidan sezilarli darajada ilgarilab ketgan iqtidor;

namoyon bo'lishining kengligiga qarab – umumiy - maxsus iqtidor;

namoyon bo'lishining ko'rinishiga qarab – ochiq yoki yashirin;

yosh xususiyatlariga qarab – barqaror, o'tuvchi, shaxsiy, irsiy, nasl-nasabi va boshqa xususiyatlariga ko'ra.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Shaxsning yosh xususiyatiga doir iqtidor mavzusiga oid anchagina nazariy va amaliy manbalar to'plangan, masalan D.B.Bogoyavlenskaya, N.F.Vishnyakov, V.A.Kruteskiy, O.V.Kondrateva, T.U.O'tapov, N.N.Alimov, F.T.Exsonova, G.N.Ibragimova, D.Gilford, Dj.Renzulli, Dj.Raven va boshqalar.

V.A.Kruteskiyning ilmiy mehnatlarida uzoq vaqtlar davomida ilmiy ahamiyatini saqlab qolgan ta'lim oluvchilarning matematik qobiliyatlarini shakllantirish, uning xarakteri va tuzilishi haqidagi nazariy ma'lumotlarni ilmiy-uslubiy asoslab tahlil qilingan. Bu tadqiqotlarda hali yakuniy qoniqarli javob olinmagan va hanuzgacha dolzarb muammo bo'lib qolgan matematikaga oid qobiliyatlar haqida muammoning ko'plab qiyin va munozarali nazariy savollari muhokama qilingan [4].

E.P.Ilinning ilmiy mehnatida shaxs qobiliyatlarini aniqlashda quyidagi masalalar: qobiliyatli shaxs kim?; iqtidor deganda nimani tushunamiz?; qobiliyat degan nima?; dahollik; umumiy hamda maxsus qobiliyat, iqtidor to'g'risida; iqtidorning turlari; qandaydir ijodiy qobiliyatga iqtidorning bog'liqligi; iqtidorning ko'p qirraliligi, mazmuni, iqtidorli ijodiy shaxsni baholash metodlari to'g'risida nazariy ma'lumotlar bayon etilgan [6].

K.K.Platonovning ta'kidlaganidek: «qobiliyatlarni aniqlash to'g'risidagi ta'limotning individual-psixologik hodisalar sifatida rivojlanish tarixi qadimdan boshlanadi». Qobiliyatlar tushunchasi fanga birinchi bo'lib Platon (miloddan avvalgi 428-348) tomonidan kiritilgan. Uning fikriga ko'ra: «hamma ham bir xil qobiliyatli emas, chunki insonlar o'z qobiliyatlariga ko'ra har xil to'yfaga tegishli bo'ladi: ayrimlari jamiyatni yaxshi boshqarish uchun, boshqalari atrofda insonlarga yordam berish uchun, boshqalari qishloq xo'jaligi, qurilish va hunarmandchilik, musiqa va sanaat uchun tug'ilgan». Aynan Platonning tug'ma qobiliyat to'g'risidagi g'oyasidan insonlarning jamiyatdagi ijtimoiy mutonosibligi kelib chiqadi, u inson tabiati bir vaqtning o'zida ikkita yoki bir nechta kasb-hunarni, ikkita ilmni ko'ngildegidek bajara olmaydi, deb aytgan.

Inson qobiliyatlarini o'rganishning yangi bosqichi XIX asrning ikkinchi yarmida, psixologik testlar paydo bo'lishi bilan birga individual intellektual farqlar psixologiyasi yangi ilmiy yo'nalish sifatida rivojlanishidan boshlanadi [6].

Ingliz olimi Frensis Galton 1896 yildan boshlab iqtidor psixologiyasiga oid bir nechta ilmiy asarlarini nashr etadi (masalan, «Tug'ma daho» asari), unda u shaxs qobiliyatlarining ota-onalardan bolalarga o'tishi haqida o'z fikrlarini bayon etadi. U selektiv tanlash orqali ingliz millatini yaxshilash uchun aqliy qobiliyatlarni samarali oshirish yo'llarini ishlab chiqish

kerak degan xulosaga keladi. 1883 yilga kelib uning bu ilmiy g'oyasi «evgenika» deb nomlangan. Shu yilning o'zida F.Galton qobiliyatlarining individual farqlari bo'yicha birinchi ilmiy ish hisoblangan «Inson qobiliyatlarini tadqiq qilish va uning rivojlanishi» nomli ilmiy asarini nashr etadi. Ammo, F.Galton o'z g'oyalarni isbotlash uchun psixologik jihatdan unchalik samarador bo'lmagan testlar va ko'rsatkichlarni tanlagan edi, natijada uning g'oyalari ko'p utmay muvaffaqiyatsizlikka uchradi.

Tadqiqot va natijalar. Shaxsning iqtidoriga bo'lgan kuchli e'tibor ko'plab muammo va savollarni keltirib chiqardi. Ulardan bir nechtasini qo'yida ko'rib chiqamiz:

1. Iqtidorli shaxsni g'ayritabiiy inson deb hisoblash mumkin. Sababi u boshqalardan intellektual salohiyati, tez fikrlashi va aniq maqsadi bilan ajralib turadi. U nostandart va g'ayrioddiy fikrlashi bilan o'qituvchi uchun noqulay ta'lim ob'ekti bo'lib hisoblanadi [9].

2. Ta'lim muassasalari o'quv rejasi, davlat ta'lim standartlari, malaka talablariga mos keladigan reproduktiv mashqlar iqtidorli talabalarning intellektual rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsata olmaydi, aksincha, ularga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

3. Iqtidor nazariyasi hamda pedagogik ta'lim amaliyoti takomillashuvining bugungi bosqichida iqtidorni rivojlantirish to'g'risida emas, balki uni ta'lim hamda tarbiyaning turli strategiyalari, texnologiyalari doirasida qo'llab-quvvatlash to'g'risida fikirlash mumkin. Afsuski, bugungi kunda talabning oliy ta'lim muassasasi devorlaridan tashqarida erishgan ilmiy-uslubiy yutuqlarini saqlab qolishni ta'minlamaydi.

4. Ta'lim dargohida iqtidorli talabani tarbiyalash, aniqlash hamda samarali o'qitishda, ularning individual xususiyatlariga qaratilgan o'quv dasturlari asosida amalga oshirilishi lozim.

Iqtidorlilik – bu faoliyatni muvaffaqiyatli bajarish imkoniyatini beradigan qobiliyatlarni ifodalashning yuqori darajasi.

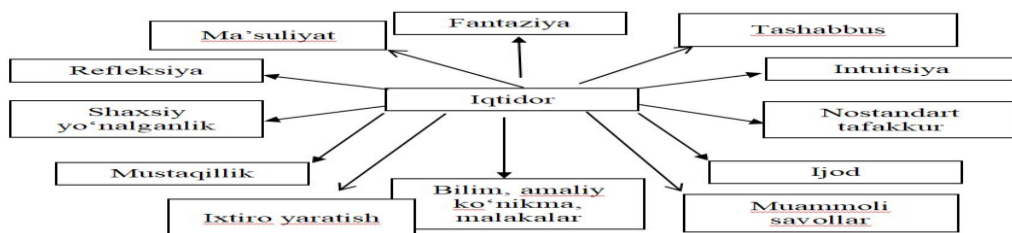
Iste'dod – insonga har qanday turdagi murakkab faoliyatni (o'quv, amaliy, mustaqil kasbiy) muvaffaqiyatli, mustaqil, noyob yo'llar bilan amalga oshirish imkoniyatini bera oladigan qobiliyatlar yig'indisidir.

Iqtidorlilik – bu faoliyatni muvaffaqiyatli bajarish imkoniyatini beradigan qobiliyatlarni ifodalashning yuqori darajasi.

Qobiliyatlarni ifodalashning keyingi darajasi «iste'dod» tushunchasi bilan tavsiflanadi.

Iste'dod – insonga har qanday turdagi murakkab faoliyatni (o'quv, amaliy, mustaqil kasbiy) muvaffaqiyatli, mustaqil, noyob yo'llar bilan amalga oshirish imkoniyatini bera oladigan qobiliyatlar yig'indisidir.

Bizning nazarimizda, talabalaridagi iqtidorni takomillashtirishning yana bir muhim jihati, bu ulardagi talab darajasidagi nazariy bilim, amaliy ko'nikma hamda malakalarning paydo bo'lganligidir. Chunki, mazkur omillar ularning o'z ustida mustaqil ishlashi, ijodiy faoliyat bilan doimiy shug'ullanishi, sohaga oid iqtidorlikning rivojlanishiga ta'sir etadi (1-rasm).

1-rasm. Shaxs iqtidorining tarkibiy tuzilishi.

Shuningdek, ilmish ishlarmizda o'quvchi-talabalarda milliy identiklikni yuzaga keltirish hamda rivoj toptirishning o'ziga xos jihatlari ochib berishga olib keluvchi ijtimoiy vaziyatlar, hodisalarni bilishning jarayonlarining ilmiy tomonlari, dialektik, uzviq hamda maqsadli yondashuvlarga asoslanadi.

Xulosa va takliflar. Iqtidor nazariyasi hamda ta'lim amaliyoti takomillashuvining bugungi bosqichida iqtidorni

rivojlantirish to'g'risida emas, balki uni ta'lim-tarbiyaning turli strategiyalari hamda samarador texnologiyalari doirasida qo'llab-quvvatlash to'g'risida uylash mumkin. Afsuski, tadqiqotimizda bugungi kunda talabaning oliy ta'lim muassasasi devorlaridan tashqarida erishgan ilmiy-uslubiy yutuqlarini saqlab qolish ta'minlamay o'tirganligi aniqlandi.

ADABIYOTLAR

1. Jamolova G.M. Понятие об электрическом заряде, расчет электрических цепей постоянного тока. Web of Semantics : Journal of Interdisciplinary Science (2024) <https://wom.semanticjournals.org>.
2. Jamolova G.M. Parallel tebranish konturlarini tadqiq etish. Ozbekiston Milliy Universiteti ilmiy jurnali. 2023. 1/9/1. Ijtimoiy gumanitar fanlar turkumi.
3. Musurmanova O. "Ta'lim menejerining kasbiy kompetentligi va kreativligi" modulining o'quv-uslubiy majmuasi. – Toshkent: BIM, 2015. -288b.
4. Ochilov M. O'qituvchi odobi va nazokati. – Toshkent: O'qituvchi, 2008. –B.43.
5. Ro'zieva D., Usmonbaeva Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi (metodik qo'llanma). –Toshkent: TDPU. 2013 - 116b.
6. Safarova R.G. Istiqboldagi ta'lim mazmunini modernizatsiyalashning didaktik asoslari. –Toshkent: Fan, 2009. – 240 b.
7. Sharipov Sh.S., Aripov M., Begimqulov U.Sh. va boshqalar. Bilim olishning intellektual tizimini ishlab chiqish nazariyasi va amaliyoti. –Toshkent: Fan, 2011. –B.72.
8. Tojiev M., Alimov A.Ya., quchqarov D.U. Pedagogik texnologiya-ta'lim jarayoniga tatbig'I (Boshlang'ich ta'limda matematika o'qitish metodikasi fani darslarining loyihasi). –Toshkent: "Tafakkur", 2010. -148b.
9. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya. O'quv qo'llanma. –Toshkent: Brok class servis, 2018. –B. 22-27.